

გლობალიზაცია - დეზინიცია და არსი

ტერმინი „გლობალიზაცია“ ერთ-ერთი ყველაზე მოდური და ფართოდ გავრცელებული ცნებაა XXI საუკუნის დასაწყისში. პრესა, რადიო, ტელევიზია, მასობრივი ინფორმაციის ყველა საშუალება ყოველდღიურად, ყოველ საათს იყენებს ამ სიტყვას, როგორც თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთ ძირითად განმსაზღვრელ ნიშანს. დღევანდელ სამყაროს უწოდებენ გლობალურ სამყაროს, ეპოქას - გლობალიზაციის ეპოქას, ხოლო თანამედროვე პერიოდის ძირითად დაპირისპირებად ლამის „გლობალისტებისა“ და „ანტიგლობალისტებს“ შორის წინააღმდეგობა მიიჩნეონ.

ტერმინ „გლობალიზაციის“ ასეთი ინტენსიური და ფართო გავრცელება მით უფრო საინტერესო და ანგარიშგასაწვეია, რომ XX საუკუნის 80-იან წლებამდე ასეთი ცნება საერთოდ არ არსებობდა. იგი პირველად გამოიყენა ამერიკელმა მეცნიერმა ტ. ლევიტმა 1983 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში, სადაც ამ ტერმინით აღნიშნა ცალკეულ პროდუქტთა ბაზრების შერწყმის ფენომენი. ხოლო გლობალიზაცია ფართო მნიშვნელობით, როცა იგი ერთიანი მსოფლიო საზოგადოების ჩამოყალიბებას და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი საზღვრებისა და შეზღუდვების გაუქმებას გულისხმობს, 1990 წლიდან გამოიყენება. როცა გამოქვეყნდა პარვარდის ბიზნეს სკოლის იაპონელი კონსულტანტის კ. იმეს წიგნი „მსოფლიო საზღვრებს გარეშე“ (Ohmae, 1990). და კრებული „გლობალიზაცია: შემეცნება და საზოგადოება“, რომლის შესავალში მ. ელბროუმ ამ ტერმინში გააერთიანა ყველა ის პროცესი, რომელთა წყალობით მსოფლიოს

ხალხები ერთიან მსოფლიო საზოგადოებაში ერთვებიან (Albrow, 1990).

ამგვარად, თუ დასაწყისში გლობალიზაცია წმინდა ეკონომიკური შინაარსის ტერმინი იყო, ძალიან მალევე ფართო (გლობალური) მნიშვნელობა შეიძინა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო (პოლიტიკა, სოციალური მხარე, კულტურა, მენტალიტეტი) მოიცვა. იგი გაერთიანების, შერწყმის სინონიმად იქცა და დაუპირისპირდა ისეთ ცნებას, როგორიც ურატემენტაციაა (დაყოფა, დანაწილება).

ცხადია, რომ მსოფლიო ერთიანი კულტურის, ეკონომიკის, ენისა და თვით ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს იდეა ახალი არ არის. ყოველ ისტორიულ პერიოდში შეიძლება მოიძებნოს რაიმე იდეოლოგია ან მოძრაობა, რომელიც ამ მიზნებს ემსახურებოდა (თუნდაც მსოფლიო რელიგიები, ანდა კომუნისმის იდეა), მაგრამ მათ გლობალიზაციად არ მიიხსენიებენ. მეტიც, გლობალიზაციის დღევანდელი მნიშვნელობიდან ბევრით არაფრით განსხვავდება ურანგული ტერმინი „მონდიალიზაცია“ (Monde – ურანგულად მსოფლიო), რომელიც 50-იანი წლებიდან არსებობს, მაგრამ ფაქტობრივად საფრანგეთის საზღვრებს ვერ გასცდა. საქმე არც ტერმინოლოგიურ განსხვავებაშია, რადგან გლობალიზაციის საბაზისო ტერმინოლოგიის „globe“ (სფერო) დედამიწის სფეროს გულისხმობს და მსოფლიოს, სინონიმია. მთავარი მაინც ის არის, რომ ნებისმიერი ცნების, ტერმინის წარმოქმნა გარკვეულ გარემოებებთან და პირობებთან არის დაკავშირებული და ის მაშინ შემოდის ხმარებაში, როცა ამის საჭიროება დგება. გლობალიზაცია სწორედ დღევანდელი ფენომენია და ამით არის განპირობებული მისი სწრაფი გავრცელება. ეს ცნება თანამედროვე სიტუაციას ასახავს და მისი გამოყენება სხვა ისტორიული ეპოქების მიმართ გამართლებული ვერ იქნება.

როცა ჯერემი ბენტჰემმა XVIII საუკუნის ბოლოს ახალი ტერმინი „საერთაშორისო“ (international) დაამკვიდრა, ამგვარა იყო, რომ ეს სიტყვა იმ ეპოქის შინაარსს შეესაბამებოდა. ეს იყო დრო, როცა იწყებოდა ერი-სახელმწიფოების ეპოქა. ევროპაში, ხადაც ერებისა და სახელმწიფოების ჩამოყალიბება ერთდროულად ხდებოდა, სიტყვა ერმა თავიდანვე პოლიტიკური (სახელმწიფოებრივი) დატვირთვა შეიძინა. ამიტომ საერთაშორისო და სახელმწიფოთაშორისო სინონიმებად მოიაზრებოდა (ყოველ შემთხვევაში ინგლისურსა და ურანგულ ენებში) და საერთაშორისო ურთიერთობები ფაქტობრივად სახელმწიფოთა-

შორის ურთიერთობებად აღიქმებოდა. ეს ტერმინი (საერთაშორისო ურთიერთობები) ხუხტად ასახავდა არსებულ რეალობას, რადგან სახელმწიფოები (ხალის ევროპაში კრი-სახელმწიფოები) საერთაშორისო ურთიერთობების ფაქტიურად ერთადერთი აქტორები იყვნენ.

აღნიშნული მდგომარეობა დღემდე გრძელდებოდა და ამიტომ ტერმინი „საერთაშორისო ურთიერთობები“ ან „საერთაშორისო პოლიტიკა“ არაერთარ გაუგებრობასა და ეჭვს არ იწვევდა.

მაგრამ XX საუკუნის ბოლოს მიმდინარე პროცესებმა მკველვართა გარკვეულ წრეში წარმოშვა აზრი, რომ ცნება „საერთაშორისო“ უკვე აღარ შეესაბამება რეალობას. ერები და სახელმწიფოები აღარ წარმოადგენენ საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითად აქტორებს. მათი როლი განუხრელად მცირდება. მეტიც, თანამედროვე ეპოქა ერებისა და სახელმწიფოების კვდომის ეპოქაა, ეროვნული საზღვრები იშლება, მსოფლიო მიდის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, ენობრივ ერთიანობისაკენ და სწორედ ესაა გლობალიზაცია. ამდენად, გლობალიზაციის ეპოქას აღარ შეესაბამება „საერთაშორისო პოლიტიკის“ ცნება და იგი „მსოფლიო პოლიტიკის“ ცნებამ უნდა შეცვალოს, როგორც უფრო ფართომ და ყოვლისმომცველმა. საერთაშორისო პოლიტიკა კი მსოფლიო პოლიტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია, რომელიც ქვეყნებს შორის ურთიერთობებს გულისხმობს და რომლის როლიც მსოფლიო პოლიტიკაში მუდმივად მცირდება (Baylis and Smith, 2001, p.2).

ამგვარად, გლობალიზაცია ძალზე ფართო და მრავალმხრივი ცნებაა, რომელიც საფუძვლიანად ცვლის თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაარსს. ბუნებრივია, ასეთი რთული და წინააღმდეგობრივი ფენომენი არაერთმნიშვილოვნად აღიქმება საზოგადოების მიერ და იგი მუდმივი დებატებისა და წინააღმდეგობების საგანია.

5.1. დებატები გლობალიზაციის ცნების ირგვლივ

ისევე, როგორც არ არსებობს ნაციონალიზმის ერთმნიშვნელოვანი და ამომწურავი განმარტება, ასევე შეუძლებელია

ცალსახად და ამომწურავად განიმარტოს გლობალიზაციის ცნებაც.

როგორც უკვე ითქვა, ტერმინი გლობალიზაცია პირველად გამოყენებული იყო ცალკეული პროდუქტების ბაზრების შერწყმის მნიშვნელობით. ახლა ამ მნიშვნელობით ამ ცნებას აღარავინ იყენებს, ან უკიდურეს შემთხვევაში, იგი გლობალიზაციის ფართო პროცესის ერთ-ერთ შედარებით ნაკლებ-მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილად თუ მიიხსნევა.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი პირველი განმარტება მარტინ ელბროუს ეკუთვნის (Albrow), რომლის აზრითაც, გლობალიზაცია მოიცავს ყველა იმ პროცესს, რომელიც მსოფლიოს ხალხებს ერთ მსოფლიო, გლობალურ საზოგადოებად გადააქცევს.

ცნობილი ინგლისელი სოციოლოგის ენტონი გიდენსის მიხედვით, გლობალიზაცია შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მსოფლიო სოციალური ურთიერთობების ისეთი ინტენსიფიკაცია, რომელიც დაშორებულ ადგილებს ერთმანეთთან ისეთნაირად აკავშირებს, როცა ადგილობრივი მოვლენები ყალიბდება ათასობით მილის იქით მომხდარი მოვლენებით და პირიქით. (Giddens, 1990).

გერმანელი მეცნიერი ემანუელ რიხტერი თვლის, რომ გლობალიზაცია ეს არის გლობალური ქსელი, რომელმაც ადრე იზოლირებული და გაფანტული საზოგადოებები ერთი სამყაროს ურთიერთდამოკიდებულ ერთობად „შეადულა“ (ციტირებულია Baylis and Smith, 2001).

ამერიკელი პოლიტოლოგის რობერტ კოქსის განმარტებით, გლობალიზაცია გულისხმობს პროდუქციის ინტერნაციონალიზაციას, შრომის ახალ საერთაშორისო დანაწილებას, ახალ მიგრაციულ მოძრაობას სამხრეთიდან ჩრდილოეთით, ახალ დაპირისპირებულ გარემოს, რომელიც აჩქარებს ყველა ამ პროცესს დაბოლოს. სახელმწიფოს ინტერნაციონალიზაციას, რაც მათ გლობალური სამყაროს უბრალო აგენტებად აქცევს (ციტირებულია: Baylis and Smith, 2001).

ზოგიერთი ავტორის გამოინათქვამებში აშკარად ჩანს მათი უარყოფითი დამოკიდებულება გლობალიზაციისადმი. კერძოდ, რ. კანტერი თვლის, რომ გლობალიზაციამ მსოფლიო აქცია ერთიან დიდ საეკონომიკურ ცენტრად (მალახიად), სადაც იდეები და პროდუქტები ხელმისაწვდომია ყველგან ერთდროულად. ხოლო მ. ხორის აზრით, გლობალიზაცია არის ის, რაც შესაძემ სამყა-

როში უკვე რამდენიმე საუკუნეა არსებობს და ადრე კილონიზაცია ერქვა (ციტირებულია Baylis and Smith, 2001).

როგორც ვხედავთ, გლობალიზაციის აღნიშნული განმარტებები საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ხშირ შემთხვევაში ეს ცნება სულ სხვადასხვა შინაარსობრივი დატვირთვისაა, რაც აუცილებლად უნდა იყოს მხედველობაში მიღებული, როცა ამ ცნებაზე ვსაუბრობთ.

ჯ. ბაილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციის ხუთ სხვადასხვა შინაარსობრივ დატვირთვას განასხვავებენ (Baylis and Smith, 2001). პირველ რიგში ესაა ინტერნაციონალიზაცია, როცა გლობალიზაციაში გულისხმობენ სახელმწიფოთა შორის კავშირების გააქტიურებას და საზღვრების როლის განუხრელ შემცირებას; მეორე ესაა ლიბერალიზაცია, რაც გამოიხატება სახელმწიფოებრივი შეზღუდვების მოხსნასა და შემცირებაში სახელმწიფოთა შორის მოძრაობასა და გადაადგილებაში, ანუ ღია და ინტეგრირებულ ეკონომიკაში და მოსახლეობის თავისუფალ მიმოსვლაში; მესამე მნიშვნელობით გლობალიზაცია არის უნივერსალიზაცია ანუ მატერიალური თუ სულიერი ღირებულებების ფართოდ გავრცელება მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში; მეოთხე მნიშვნელობით (როგორც ეს ხშირად აღიქმება განვითარებად ქვეყნებში და განსაკუთრებულ გაღიზიანებას იწვევს) გლობალიზაცია არის ვესტერნიზაცია და პირველ რიგში მისი ამერიკული ფორმა დაბოლოს გლობალიზაცია. დეკრეტიტორიზაციის მნიშვნელობით, როცა გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა, მანძილი და ტერიტორიული საზღვრები თავიანთ პირვანდელ მნიშვნელობას კარგავს.

იგივე ავტორები ხაზგასმით განასხვავებენ გლობალიზაციას ინტერნაციონალიზაციისაგან. მათი აზრით, ინტერნაციონალიზაცია გულისხმობს ურთიერთობების ინტენსიფიკაციას ნაციონალურ დონეზე, ე. ი. სახელმწიფოებს შორის. ამის შედეგად, სახელმწიფოებმა შეიძლება ძლიერი ურთიერთგავლენა მოახდინონ ერთმანეთზე, ბევრი რამით დაუახლოვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ მაინც რჩებიან ერთმანეთისაგან განსხვავებული და განცალკევებული. საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოები, როგორ მჭიდროდაც არ უნდა იყვნენ ურთიერთდამოკიდებული, ნათლად გამოკვეთილი საზღვრებით არიან ერთმანეთისაგან გამიჯნული. ამისგან განსხვავებით, გლობალური მსოფლიო გულისხმობს ზეტერიტორიულ და ზენაციონალურ სამყაროს, სადაც სახელმწიფოებრივი საზღვრე-

ბი არავითარ რისკს არ უნდა თამაშობდეს. მაგრამ საერთაშორისო ურთიერთობები და გლობალური ურთიერთობები შესაძლებელია თანაარსებობდეს და დღევანდელი მსოფლიოც ერთდროულად არის ინტერნაციონალიზირებულიც და გლობალიზირებულიც.

აქედან გამომდინარე, ჯ. ბაილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციას მიიჩნევენ როგორც პროცესს, სადაც სოციალური კავშირები ტერიტორიულობისაგან, გეოგრაფიისგან განცალკევებულია ისე, რომ კაცობრიობის ცხოვრება მიმდინარეობს სამყაროში, როგორც განუყოფელ და ერთიან მთლიანობაში.

დაახლოებით მსგავს დასკვნას აკეთებენ დ. ჰელდი და სხვები (Held at al, 1999), რომელთა აზრით, გლობალიზაცია შეიძლება მივიჩნიოთ პროცესად, რომელიც გულისხმობს სოციალური ურთიერთობებისა და ურთიერთკავშირების სივრცითი ორგანიზაციის ტრანსფორმაციას.

გერმანელი მეცნიერი ულრიხ ბეკი ერთმანეთისაგან მიჯნავს გლობალიზაციის, გლობალიზმისა და გლობალურობის ცნებებს. გლობალიზმში ის გულისხმობს მოველენას, როცა მსოფლიო ბაზარი ზღუდავს ან საერთოდ ცვლის პოლიტიკურ ქმედებას. ამ გაგებით გლობალიზაციის ყველა ასპექტი – პოლიტიკური კულტურული, ეკონომიკური, მსოფლიო ბაზარს არის დაქვემდებარებული. ამგვარად, გლობალიზმი ისეთ რთულ ორგანიზმს, როგორც სახელმწიფოა, მართავს როგორც უბრალო საწარმოს. ყველაზე პარადოქსული კი ის არის, რომ გლობალიზმს თავის გაგენის ქვეშ ჰყავს მოქცეული მოწინააღმდეგენიც კი, რომლებიც უპირისპირდებიან რა მსოფლიო ბაზრის ყოვლისშემძლეობას პროტექციონიზმის სხვადასხვა ფორმით არიან წარმოდგენილი. ბეკი გამოყოფს: ა) *შავ პროტექციონისტებს*, რომლებიც მისტირიან რა ეროვნული ღირებულებების შესუსტებას და დაკარგვას, საკუთარი თავის საწინააღმდეგოდ ნეოლიბერალიზმის პოზიციებზე დგანან და თავიანთი ხელით ღუპავენ ეროვნულ სახელმწიფოს; ბ) *მწვანე პროტექციონისტებს*, რომლებიც ეროვნულ სახელმწიფოში მომაკვდავ პოლიტიკურ ბიოტიპს ხედავენ, რომელიც მსოფლიო ბაზრისაგან იცავს რა ეკოლოგიურ სტანდარტებს, თვითონვე საჭიროებს დაცვას; გ) *წითელ პროტექციონისტებს*, რომლებისთვისაც გლობალიზაცია მათი „სიმაღლის“ და მარქსიზმის აღორძინების დადასტურებაა.

გლობალიზმისაგან განსხვავებით, გლობალურობაში იგულისხმება ის, რომ ჩვენ უკვე დიდი ხანია ვცხოვრობთ მსოფლიო

საზოგადოებაში, სადაც წარმოდგენა დახურულ, ჩაკეტილ სივრცეზე წმინდა წყლის ფიქციაა. ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ ჩაიკეტება თავის ნატუჯში და ვერ განცალკევდება სხვებისაგან. მსოფლიო საზოგადოება გულისხმობს სოციალური ურთიერთობების ერთობას, რომელიც არ განისაზღვრება ნაციონალური-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკით.

რაც შეეხება გლობალიზაციას, იგი არის პროცესი (პროცესები), როცა ეროვნული სახელმწიფოები და მათი სუვერენიტეტი იფარება ტრანსნაციონალური აქტორებით და მათ ემორჩილება (Бек, 2001).

ყველა ზემოთქმული განმარტებიდან ჩანს, რომ გლობალიზაციის მთავარი ნიშანი სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლა, ეროვნული ეკონომიკის გლობალური ეკონომიკით, ეროვნული კულტურის გლობალური კულტურით, ხოლო ეროვნული ცნობიერების გლობალური ცნობიერებით შეცვლაა. ყველაფერი ეს სრულიად ეწინააღმდეგება ნაციონალიზმის ძირითად პრინციპებს. სადაც ეროვნული სახელმწიფო ეროვნული ეკონომიკა, კულტურა თუ ცნობიერება ითვლება უმაღლეს ღირებულებად. ამიტომ გლობალიზაცია და ნაციონალიზმი თანამედროვე ეპოქის მთავარი დაპირისპირებული ძალებია და მათ შორის წინააღმდეგობა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს კიდევ თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის შინაარსს.

5. 2. გლობალიზაცია და მისი ასპექტები სხვადასხვა თეორიის თვალსაზრისით

საერთაშორისო ურთიერთობების სამი მთავარი თეორიული პარადიგმა – რეალიზმი, პლურალიზმი და მარქსიზმი (ეს უკანასკნელი ხშირად გლობალიზმის სახელით გვხვდება, მაგრამ რადგან გლობალიზმს ჩვენ სხვა მნიშვნელობითაც ვიყენებთ, უმჯობესია აღნიშნული პარადიგმა მარქსიზმის სახელწოდებით მოვიხსენიოთ) სხვადასხვანაირად ხედავს და აფასებს გლობალიზაციის პროცესს. ეს განსხვავება განპირობებულია იმ განსხვავებული ხედვით, რომელიც დამახასიათებელია მათთვის მსოფლიო პოლიტიკის ანალიზისას. კერძოდ, რეალიზმი და მასთან დაკავშირებული თეორიული მიმართულებები (კლასიკური რეალიზმი, ნეორეალიზმი, გეოპოლიტიკური და